

บทที่ 5

การอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสน

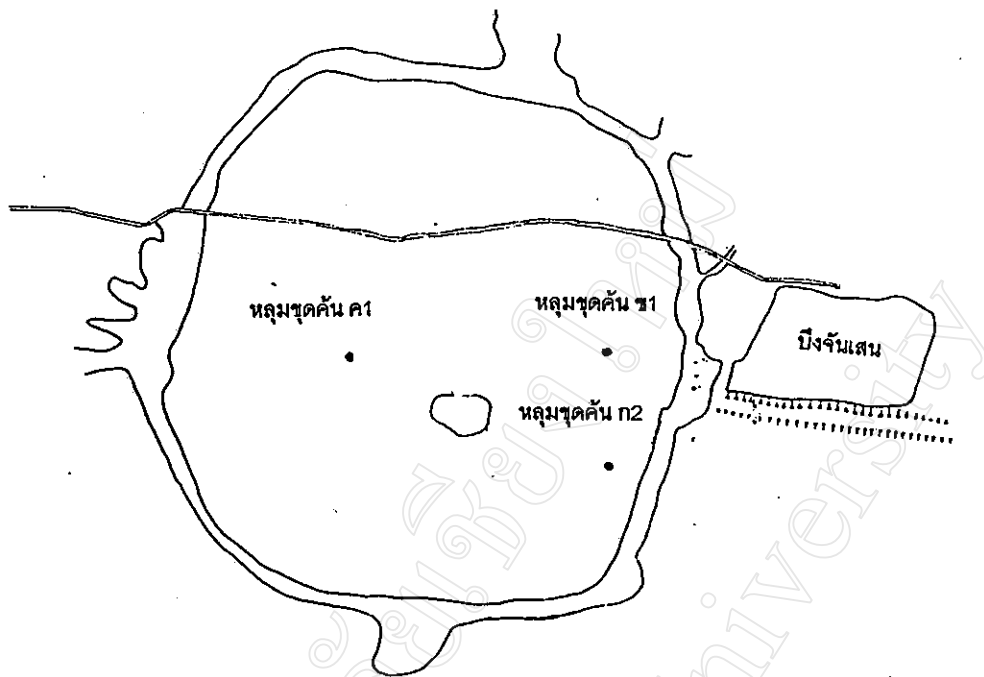
ภาพรวมของการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางได้อย่างชัดเจน โดยแนวทางแรกเป็นแนวทางการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนของภาครัฐ ได้แก่ กรมศิลปากร ที่ได้มีการสำรวจขุดค้น เมื่อปี พ.ศ. 2511-2512 แล้วก็ถูกละเลยไป จนกระทั่งผู้นำชุมชนในท้องถิ่นจันเสนเอง โดยมีเจ้าอาวาสวัดจันเสนเป็นแกนนำ ได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของเมืองโบราณจันเสน ที่สมควรจะมีการอนุรักษ์ไว้เท่าที่สามารถกระทำได้ด้วยกำลังของคนในท้องถิ่น จึงเกิดแนวทางการอนุรักษ์โดยท้องถิ่นตามมา ซึ่งจากแนวทางการอนุรักษ์ทั้งสองแนวทางนี้ ประกอบกับปัญหาที่พบในพื้นที่ และคุณค่าของเมืองโบราณจันเสนในปัจจุบัน จะนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนตามแนวทางของภาครัฐที่ให้มีการแยกคนออกจากพื้นที่เมืองโบราณ รวมถึงเป็นตัวอย่างในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ให้กับเมืองโบราณอื่น ที่มีลักษณะเดียวกันต่อไป

5.1 การอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสน โดยแนวทางของรัฐ

5.1.1 การค้นพบ การสำรวจ และการขุดค้น

เมืองโบราณจันเสน ค้นพบโดย นายนิจ หนีญซีระนันท์ จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ และได้มีการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่จนทราบว่าพื้นที่เมืองโบราณ ได้มีการเขียนรายงาน และบทความทำให้เมืองโบราณจันเสนได้รับความสนใจขึ้นมาอีกครั้ง โดยกรมศิลปากรร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียทำการสำรวจและขุดค้นร่วมกัน โดยเริ่มโครงการตั้งแต่เดือนเมษายนถึงมิถุนายน พ.ศ.2511 โดยมีนายสมพร อยู่โพธิ์ ภัณฑารักษ์เอก กองโบราณคดี เป็นหัวหน้าคณะฝ่ายไทย ทางฝ่ายอเมริกันมี ดร.ยอร์จ เอฟ. เดลส์ และนายเบนเนท บรอนสัน ทำการขุดค้นบริเวณโคกจันเสนห่างจากวัดเข้าไปยังพื้นที่เมืองโบราณประมาณ 150-200 เมตร การปฏิบัติงานแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายขุดค้นและฝ่ายสำรวจ หลังจากขุดค้นแล้วได้พบวัตถุเป็นจำนวนมากที่สำคัญที่สุดก็คือ เครื่องปั้นดินเผาในชั้นดินต่างๆ ตั้งแต่ดินลงไปถึงลึกประมาณ 3 เมตร และได้มีการสำรวจและขุดค้นอีกครั้งในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน พ.ศ.2512 (รูป 5.1)

การขุดค้นในครั้งที่สองนี้ นักโบราณคดีชาวอเมริกันได้ใช้เทคนิคการศึกษา ซึ่งเป็นเทคนิคใหม่สำหรับงานโบราณคดีประวัติศาสตร์ไทยในยุคนั้น คือ การขุดค้นโดยการศึกษจาก

รูป 5.1 แผนที่หลุมขุดค้นเมืองโบราณจันเสน

ที่มา : กรมศิลปากร, 2510.

ระดับชั้นดิน การกำหนดอายุจากจำนวนคาร์บอน 14 การวิเคราะห์แบบของเครื่องปั้นดินเผา ถ้วยรูป และวาดลายเส้นโบราณวัตถุทุกชนิดอย่างละเอียด เพื่อนำไปศึกษาอ้างอิงในภายหลัง การขุดค้นที่จันเสนนับว่าได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดีในระยะนั้น สามารถเห็นภาพพัฒนาการของชุมชนโบราณตั้งแต่แรกเริ่มจนเป็นเมืองร้าง

นอกจากนี้ยังได้มีการขุดค้นแหล่งชุมชนโบราณที่อยู่ใกล้เคียงกับเมืองโบราณจันเสน ได้แก่ ชุมชนโบราณบ้านใหม่ชัยมงคล ตำบลสร้อยทอง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งห่างจากเมืองโบราณจันเสนประมาณ 2 กิโลเมตร โดยการฝึกภาคสนามของนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งได้ดำเนินการสำรวจขุดค้น 2 ครั้ง ครั้งแรกระหว่างวันที่ 13-31 มีนาคม พ.ศ.2537 และครั้งที่ 2 ระหว่าง 13 มีนาคม-10 เมษายน พ.ศ. 2538 จากการตรวจสอบหลักฐานที่ขุดพบทำให้ทราบว่าชุมชนโบราณบ้านใหม่ชัยมงคล มีอายุอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งร่วมสมัยและเกี่ยวเนื่องกับเมืองโบราณจันเสน

5.1.2 โบราณวัตถุที่พบในเขตเมืองโบราณจันเสน

สำหรับโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่เมืองโบราณจันเสนนั้น ได้จากหน่วยราชการชุดค้น และที่ประชาชนในหมู่บ้านค้นพบ ทั้งโดยบังเอิญจากการถางไร่นาและการลักลอบขุดค้นเองในพื้นที่ของตนแล้วนำมามอบให้กับทางวัดจันเสนในภายหลัง (กรมศิลปากร, 2510; ศิวะสิทธิ์, 2513; สวาตรี, 2542) โดยแบ่งออกได้ดังนี้

1) พระพิมพ์ ที่ทำจากดินเผา ได้แก่ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทขนาดเล็ก สูง 6.5 เซนติเมตร มีฐานเป็นรูปนูนทั้งสองด้าน พระพุทธรูปนูนสองด้านอยู่บนแผ่นสามเหลี่ยม ตอนบนเป็นรูปคนพ้อรำ ตอนล่างเป็นรูปเกียรติมุข พระพุทธรูปที่ด้านหลังเป็นรูปเวตาลหลายองค์ พระพุทธรูปปางวิตรรกะ ที่มีรูปแบบศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ และชิ้นส่วนพระพิมพ์ที่ทำจากดินเผา

2) ตราประทับดินเผา เป็นรูปคนขึ้นต้นตาล รูปคนนั่งอยู่กับสิงโตซึ่งมีลักษณะคล้ายกับสิงโตยุโรป ตราดินเผารูปตรีอยู่ตรงกลางเหนือพระอาทิตย์ อีกข้างเป็นรูปพระจันทร์ ข้างใต้มีคำจารึก ตราดินเผารูปคนพุงพลุ้ยนั่งชันเข่าเท้าแขน ที่เรียกว่าเวตาล ตราดินเผารูปวัว และรูปคนขี่ม้า ตราดินเผารูปนกคาบดอกไม้ ตราดินเผารูปวัวหมอบ หงส์ ตรีศูล และจักร จารึกอักษรปัลลวะ มีทั้งภาษาบาลี สันสกฤต และมอญโบราณ มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ข้อความในจารึกสื่อความหมายด้านการเมืองและศาสนา ซึ่งเป็นอิทธิพลจากอินเดีย ที่มักจะพบตามเมืองท่า หรือเมืองเป็นศูนย์กลางการค้าในสมัยโบราณ (ผาสุก, 2542) นอกจากนี้ยังได้พบตราประทับกลุ่มหนึ่งที่นิยมใช้เป็นเครื่องรางสำหรับพ่อค้า ซึ่งมีทั้งแบบหน้าเดียวและสองหน้า ด้านหนึ่งเป็นรูปชลัษมี และอีกด้านหนึ่งเป็นรูปท้าวฤเวศ ซึ่งพ่อค้าชาวอินเดียนิยมพกติดตัวเพื่อหวังความร่ำรวยจากการค้าขาย

3) รูปตุ๊กตาดินเผา เป็นรูปผู้ชายงูสิงหรือชีครุฑ รูปผู้หญิงอุ้มนก รูปคนขี่ช้าง รูปผู้ชายถือพวงผลไม้และน้ำเต้า ตุ๊กตาดินเผาสตรีมเหยงคุดและพันซีใหญ่ ตุ๊กตาดินเผาใบหน้าสตรีใส่ตุ้มหูที่ต่องหูให้ยาน รูปพระนางลักษมี หรือพระนางสิริมหามายา ซึ่งตุ๊กตาคอนเหล่านี้ช่วยให้เราทราบเครื่องแต่งกายและการไว้ทรงผมของคนในสมัยทวารวดี ดินเผารูปปูขนาดเล็ก ช้างและสิงโตดินเผา (รูป 5.2)

4) แวดินเผาสำหรับกรอผ้า และหินดูดินเผาที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ตะเกียงโรมันดินเผาที่ประกอบด้วยส่วนที่ใส่น้ำมันรูปทรงกลม และส่วนที่ยื่นออกไปเป็นที่ใส่ไส้ตะเกียง และลูกกระสุนดินเผาเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เซนติเมตร จำนวนมาก และลายประดับดินเผา 2 ชั้นที่สมบูรณ์มากสำหรับทำลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา

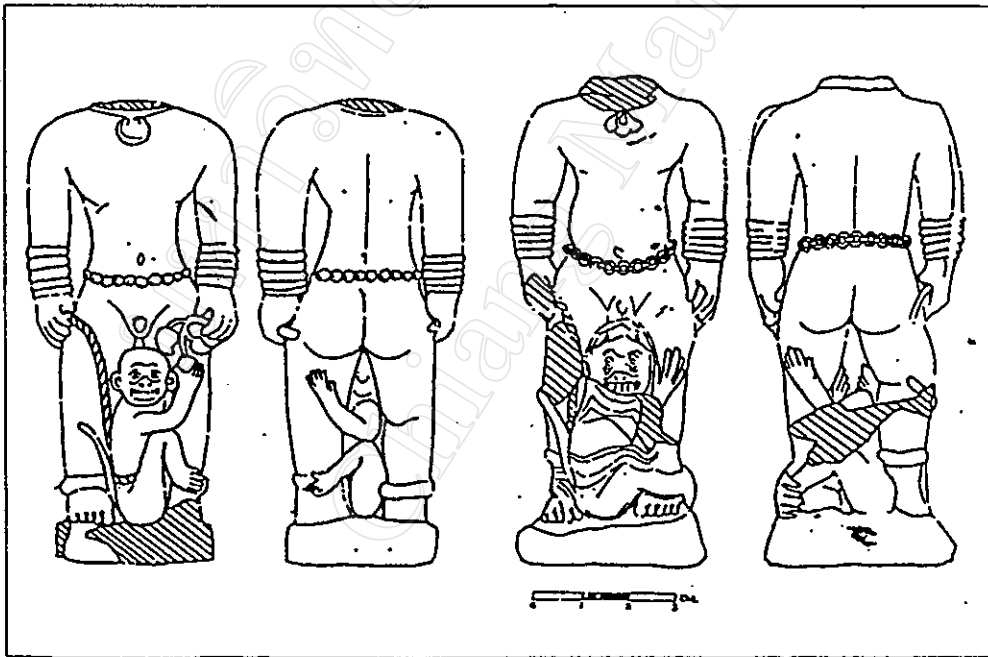
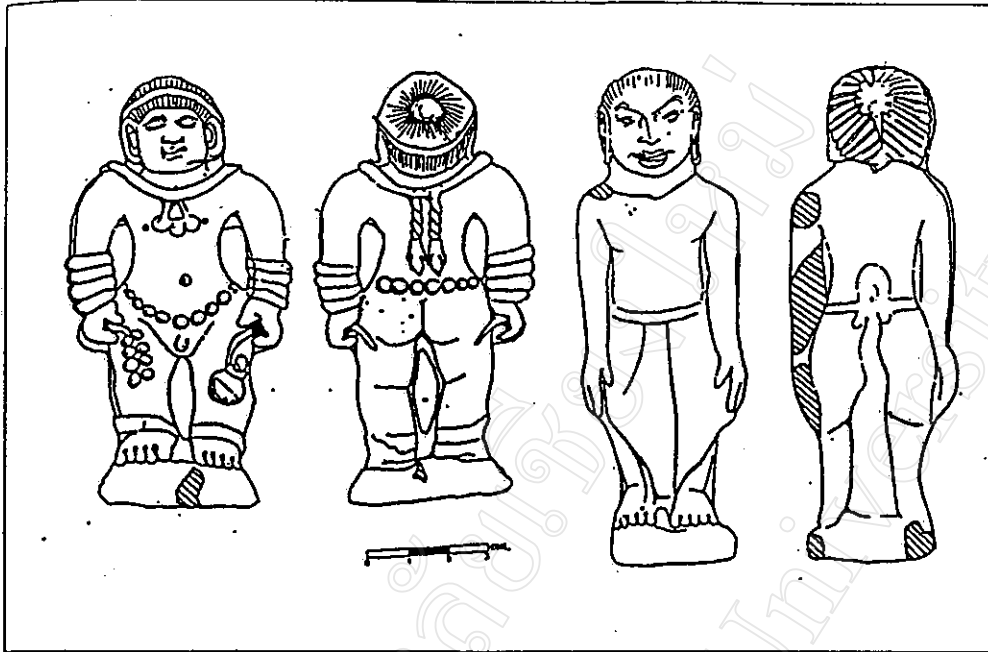
5) ภาชนะดินเผา เครื่องปั้นดินเผาปากผายมีลายเชือกทาบสีแดงและสีขาว เครื่องปั้นดินเผาที่มีการเคลือบให้เป็นเงาและมีลวดลาย โห่ดินเผาที่ตกแต่งด้วยลายประทับหลากหลายแบบ เช่น คนขี่ม้า นักรบที่กำลังวิ่ง ช้าง หงส์ สิงโต และวัว เป็นต้น

6) หิ้งงาช้าง ซึ่งทำจากงาช้าง มีการสลักลายอย่างงดงาม ลวดลายบนหัวด้านหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ของมณฑลแปดประการ อันได้แก่ พระอาทิตย์ หม้อน้ำ เขาโค ศรีวัตชะ ฉัตร หอยสังข์ แล่จามรี พระจันทร์ และภาพม้า 2 ตัว ในลักษณะที่เดินตามกัน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปหงส์ ซึ่งมีขนเป็นลายคล้ายดอกไม้ มีหางเป็นรูปพันธุ์พุกกษา และมีสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาอยู่ด้านล่าง อันเป็นที่นิยมกันในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ อายุอยู่ระหว่าง พ.ศ. 643-743 ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อและรับอิทธิพลจากอินเดียและพุทธศาสนา ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 10 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 11 (รูป 5.3)

7) สุานบัวที่ทำจากหินแกะเป็นรูปดอกบัว หินที่มีรอยแกะรูปใบไม้ 6 ใบ ชิ้นส่วนธรรมจักรหิน 2 ส่วน แม่พิมพ์หินที่เป็นรูปบัวซ้อน และขวานหินขัด ยังพบแม่พิมพ์หินสำหรับทำต่างหูแบบต่างๆ แท่นและที่บิดทำจากหิน อาจใช้เพื่อบดยาสมุนไพรในการทำยารักษาโรค

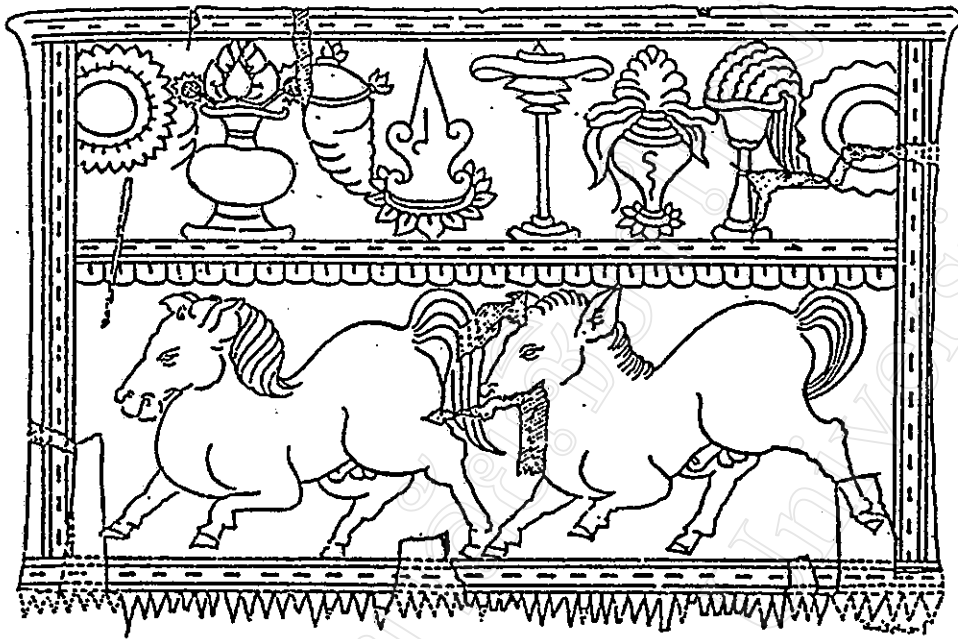
8) โบราณวัตถุที่ทำจากโลหะและสำริด ได้แก่ ใบหอกเหล็กรูปทรงต่างๆ หัวธนูเหล็ก รูปห่วงกลมทำด้วยตะกั่ว ห่วงโลหะคล้ายห่วงห้อยคอ เงินโบราณเป็นก้อนคล้ายเงินพดด้วง อีกด้านหนึ่งมีรูปวงกลม 5 วง อยู่ล้อมวงกลมใหญ่ พระโพธิสัตว์สัมฤทธิ์ยืน สมัยศรีวิชัย

9) เครื่องประดับ และลูกปัด ที่ทำจากหินและแก้ว มีทั้งสิ้นมากสุด สีเขียว และ สีขาว หินมีค่าพวกอากาเกต และหินคาร์เนเลียน ทำเป็นตุ้มหู กำไล และเครื่องประดับคอ

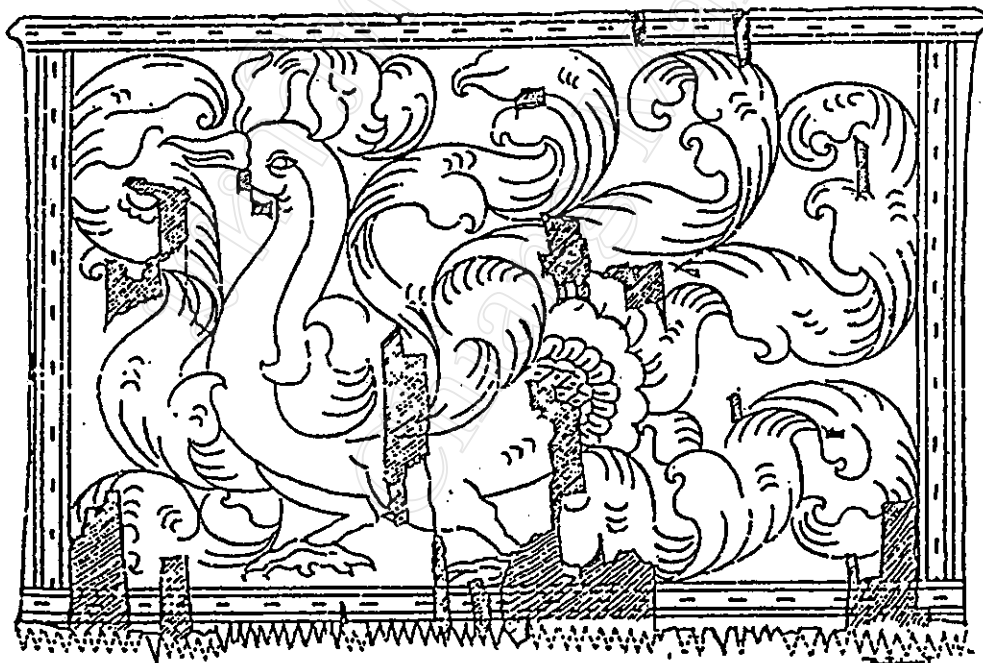

รูป 5.2 ภาพลายเส้นตุ๊กตาดินเผา

ที่มา : ศรีศักร วัลลิโภดม. สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก. 2513, หน้า 109.

ภาพตอนเส้นหวีงา รูปม้า และเครื่องราชมณฑ

รูป 5.3 ภาพลายเส้นหวีงาช้าง

ที่มา : ศิวะสิทธิ์ ภูเพ็ชร. "การขุดค้นที่จันเสน พ.ศ. 2511-2512" ศิลปากร ปีที่ 14 พฤษภาคม 2513, หน้า 49.

การขุดค้นโดยกรมศิลปากร บริเวณภายในเขตเมืองโบราณจันเสน ปี พ.ศ. 2511-2512 ซึ่งได้ใช้เทคนิควิธีการศึกษาทางโบราณคดี คือการกำหนดอายุจากคาร์บอน 14 สามารถทำให้หาอายุของโบราณวัตถุได้อย่างถูกต้องมากขึ้นนั้น ทำให้พบโบราณวัตถุจำนวนมากในระดับชั้นดิน หรือระดับความลึกที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่ระดับความลึก 14 เซนติเมตร ไปจนถึง ความลึก 226 เซนติเมตร แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในอดีตต่อเนื่องมาหลายยุคหลายสมัย จากรายงานของกรมศิลปากรสามารถแสดงโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้ในหลุมขุดค้นทั้ง 3 หลุม (รูป 5.1) ดังตาราง 5.1

ตาราง 5.1 โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากร พ.ศ. 2511-2512

ระดับชั้นดิน	หลุมขุดค้น ก 2	หลุมขุดค้น ข 1	หลุมขุดค้น ค 1
ที่ 1	(ความลึก 0-14 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.กระดูกสัตว์	(ความลึก 0-20 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ+ลูกคลื่น 2.จุดภาชนะดินเผา 3.กระดูกสัตว์	(ความลึก 0-20เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.เปลือกหอย 3.เศษโลหะ 4.ลูกบิด 5.ดินเผารูปสิงโตนั่ง
ที่ 2	(ความลึก 14-28 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.พวยกา 3.แวนดินเผา 4.ตุ๊กตาดินเผา สิงโตดินเผา 5.เบ้าหลอมโลหะดินเผา 6.แท่งหินบดชากกลม 7.ต่างหู 8.ลูกบิด 9.ชิ้นแร่	(ความลึก 20-40 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.กระดูกสัตว์ 3.เศษชิ้นแก้ว 4.ก้อนกรวดเล็กๆ	(ความลึก -) 1.เศษภาชนะดินเผาลายลูกคลื่นเส้นขนาน ลายสี่เหลี่ยม และแบบไม่มีลาย 2.แท่งหินบดชาก หินทราย
ที่ 3	(ความลึก 28-40 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.ห่วงโลหะ 3.กระดูกสัตว์ 4.กระดองเต่า 5.เปลือกหอยโข่ง หอยขม หอยทราย 6.แท่งกระดูกสัตว์กระดูกงู	(ความลึก 40-66 เซนติเมตร) 1.แวนดินเผา 2.ถ่าน	(ความลึก -) 1.เศษภาชนะดินเผาลายเหมือนระดับที่ 2 2.เปลือกหอยแครง 3.แวนดินเผา 4.เศษดินเผามีจารึก

ตาราง 5.1 (ต่อ)

ระดับชั้นดิน	หลุมขุดค้น ก 2	หลุมขุดค้น ข 1	หลุมขุดค้น ค 1
ที่ 3	7.เขากวาง		
ที่ 4	(ความลึก 40-65 เซนติเมตร) 1.กระดูกสัตว์ 2.เขี้ยวสัตว์ 3.หินลับมีดจากหินทรายและหินชนวน 4.จานดินเผา(เข้าหลอมโลหะ) 5.แท่งหินบดยา 6.เศษภาชนะดินเผา	(ความลึก 66-88 เซนติเมตร) 1.เศษถ่าน 2.เศษภาชนะดินเผา 3.แวนดินเผา	(ความลึก 88-110 เซนติเมตร) 1.แผ่นดินเผากลม
ที่ 5	(ความลึก 65-94 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผาลายเส้นขีด เส้นขนานเรือกทาบ สีเหลืองชมพูเขียวปน 2.หลุมเสาบ้าน 30 เซนติเมตร 3.ถ่าน 4.เปลือกหอย 5.ปูนขาว+กองเศษอาหาร	(ความลึก 88-106 เซนติเมตร) 1.แวนดินเผา 2.เศษภาชนะดินเผา 3.ฝาภาชนะดินเผา 4.กระดูกสัตว์ 5.เขี้ยวสัตว์	(ความลึก 110-131 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.กระดูกสัตว์ 3.กระดองเต่า
ที่ 6	(ความลึก 94-125 เซนติเมตร) 1.แวนดินเผาสีดำ 2.แผ่นกระดูกกลม 5 เซนติเมตร 3.กระดูกเจาะรู 4.ตะเกียงดินเผา 5.ที่ประทับตราดินเผาข้างใต้มีลายเรือกทาบ 6.หินดู 7.ห่วงโลหะทรงกลมคล้ายต่างหู 8.พวยกาดินเผา 9.งาช้างรูปสามเหลี่ยมเจาะรู 10.ลูกบิด 11.เข้าหลอมโลหะดินเผา	(ความลึก 106-122เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผาน้อยลง	(ความลึก 131-171 เซนติเมตร) 1.ภาชนะดินเผาสมบูรณ์ 1 ใบ 2.เศษภาชนะดินเผา 3.กระดูกสัตว์ 4.เขาสัตว์ 5.กระดองเต่า 6.หอยจืด 7.เปลือกหอย
ที่ 7	(ความลึก 125-160 เซนติเมตร) 1.เปลือกหอย 2.เศษดินเผาเล็กๆ	(ความลึก 155-140 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผาไม่มีลาย 2.กระดูกสัตว์ 3.แท่งหินกลม 4.หอยโข่ง	(ความลึก 171-206 เซนติเมตร) 1.เศษภาชนะดินเผา 2.ลูกบิดแก้ว 3.แวนดินเผา

ตาราง 5.1 (ต่อ)

ระดับชั้น ดิน	หลุมขุดค้น ก 2	หลุมขุดค้น ข 1	หลุมขุดค้น ค 1
ที่ 8		(ความลึก 140-168 เซนติเมตร) 1. หินลับมีด หินชนวน 2. กระดุกสัตว์ 3. หอยโข่ง	(ความลึก 206-231 เซนติเมตร) 1. เศษโลหะสำริด 2. หินลับมีด 3. แวดินเผา 4. ลูกบิดแก้ว 2 ลูก 5. กระพรวนสำริด 6. ชี้นิ้ว
ที่ 9		(ความลึก 168-184 เซนติเมตร) 1. เศษภาชนะดินเผา 2. เศษถ่าน 3. เศษกระดูกสัตว์	(ความลึก -) 1. กระพรวนสำริด 2. เขากวาง 3. เศษภาชนะดินเผา
ที่ 10		(ความลึก 184-226 เซนติเมตร) 1. พบเศษภาชนะดินเผาเล็ก น้อย	

ที่มา : กรมศิลปากร, 2510.

5.1.3 ผลกระทบหลังจากการขุดค้นของกรมศิลปากร

จากการขุดค้นของกรมศิลปากร ปี พ.ศ.2511-2512 (ตาราง 5.1) ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเมืองโบราณจันเสนอย่างจริงจัง พบโบราณวัตถุมากมายและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ศึกษาถึงพัฒนาการของเมืองโบราณจันเสนได้เป็นอย่างดี แต่ผลที่ตามมาก็คือ จากการขุดค้นของกรมศิลปากรนั้นทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ จากที่เคยพบโบราณวัตถุโดยบังเอิญจากการปรับพื้นที่ ขณะจะเข้าอยู่อาศัย หรือใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่นๆ ได้มีการแอบลักลอบขุดหาโบราณวัตถุในพื้นที่ของตนเองเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้เลียนแบบการขุดของนักโบราณคดี โดยทำการขุดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแทนการขุดเจาะเป็นหลุมเล็กๆ แต่ก็ไม่ได้ขุดไปตามชั้นดินอย่างเป็นระบบ รวมถึงนักขุดหาของเก่าที่จะเข้ารับซื้อจากชาวบ้านถึงในพื้นที่ ปรากฏว่าได้โบราณวัตถุจำนวนมาก เช่น เครื่องปั้นดินเผา วัตถุสำริด เครื่องมือเหล็ก ลูกบิดที่ทำด้วยหินแก้ว กระดุก และโบราณวัตถุที่สำคัญที่พบ คือ ภาชนะดินเผาเคลือบน้ำโคลนสีแดงที่ปั้นเป็นรูปโค เป็นแบบที่พบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในกลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก เป็นต้น

จากการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ทั้งจากการขุดของนักโบราณคดีและจากที่ชาวบ้านลักลอบขุด พบเพียงโบราณวัตถุเท่านั้น ไม่พบโบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้าง เช่น สตุ๊ป เจดีย์

ใดๆ เหลืออยู่ในพื้นที่เลย จากการสอบถามชาวบ้านรายหนึ่ง สมัยพ่อแม่เคยพบซากฐานล่างของ
 สถูป แต่ในปัจจุบันที่บริเวณนี้ได้กลายเป็นบ่อทิ้งขยะไปแล้ว ทำให้ในปัจจุบันความเป็นเมือง
 โบราณไม่เหลือหลักฐานที่เป็นโบราณสถานภายในตัวเมืองโบราณให้เห็นเลย ทำให้คนรุ่นหลัง
 หรือประชาชนจากที่อื่น มองไม่เห็นภาพความเป็นเมืองโบราณจันทเสน เมื่อเข้ามาในพื้นที่ตัวโคก
 จันทเสน ถ้าไม่ได้เข้าไปศึกษาในพิพิธภัณฑ์จันทเสน ซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดจันทเสนเสียก่อน และอีก
 ประเด็นที่สำคัญ คือ ภายหลังจากได้มีการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีแล้ว โบราณวัตถุบางชิ้นที่
 บ่งบอกถึงพัฒนาการความเป็นเมืองโบราณ ที่สมควรเป็นสมบัติของชุมชนในท้องถิ่น ถูกเคลื่อน
 ย้ายออกไปยังหน่วยงานส่วนกลาง เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรุงเทพมหานคร ปล่อยให้
 เมืองโบราณถูกทำลายและปล่อยปะละเลยในการดูแลความเป็นเมืองโบราณให้มีคุณค่าและคง
 อยู่ต่อไป

แต่จากการสอบถามประชาชนในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่เคยพบร่องรอยของเมืองโบราณ
 (ตาราง 5.2) เนื่องจากเป็นกลุ่มคนรุ่นหลังที่อยู่อาศัยในพื้นที่ สำหรับผู้ที่เคยพบนั้น มักจะเป็นผู้
 เฒ่าผู้แก่ที่พบแนวทางเดินที่เป็นหินศิลาแลง และฐานสถูปบริเวณที่ทิ้งขยะของหมู่บ้านภายใน
 เมืองโบราณจันทเสน แต่ในปัจจุบันไม่มีหลงเหลือแล้ว และจากการสอบถามว่าเคยขุดหาโบราณ
 วัตถุในพื้นที่ของตนหรือไม่นั้น ผู้ตอบแบบสอบถาม ร้อยละ 89 ตอบว่าไม่เคย และมีเพียงร้อยละ
 11 เท่านั้นที่เคยขุดหาโบราณวัตถุ (ตาราง 5.3) โบราณวัตถุที่พบได้แก่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา
 เศษกระเบื้องและเศษเครื่องปั้นดินเผา ตุ๊กตาดินเผา ลูกบิด เครื่องประดับ ขวานหิน ใบเสมา
 แดกหัก พระพุทธรูปทั้งสมบูรณและชำรุดแตกหัก และโครงกระดูก โดยส่วนใหญ่จะพบใน
 บริเวณตัวเมืองโบราณจันทเสน และบริเวณรอบคูเมืองด้านนอก

ตาราง 5.2 การพบร่องรอยของเมืองโบราณจันทเสน

การพบร่องรอย	จำนวน	ร้อยละ
เคยพบ	34	17.0
ไม่เคยพบ	160	80.0
ไม่ตอบ/ไม่ทราบ	6	3.0
รวม	200	100.0

ตาราง 5.3 การขุดหาโบราณวัตถุในที่ดินของผู้ตอบแบบสอบถาม

การขุดหาโบราณวัตถุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เคยขุดหา	178	89.0
เคยขุดหา	22	11.0
รวม	200	100.0

สำหรับการจัดการกับโบราณวัตถุที่ขุดพบนั้น แต่ก่อนที่จะมีพิพิธภัณฑ์जनเสน ชาวบ้านที่มีโบราณวัตถุอยู่ในครอบครองส่วนใหญ่ก็จะเก็บรักษาโบราณวัตถุที่ได้ไว้ที่บ้าน และถ้าเป็นพระพุทธรูปก็จะนำไปบูชา ต่อมาเมื่อมีโครงการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์जनเสน ชาวบ้านร้อยละ 85.3 ได้นำโบราณวัตถุที่ขุดได้ไปมอบให้กับทางวัด เพื่อนำจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ต่อไป มีเพียงร้อยละ 8.9 ที่ยังเก็บไว้เป็นสมบัติของตัวเอง และร้อยละ 2.9 ที่ขายให้กับผู้รับซื้อของเก่า ดังตาราง 5.4

ตาราง 5.4 การจัดการกับโบราณวัตถุที่พบในที่ดินของผู้ตอบแบบสอบถาม

การจัดการ	จำนวน	ร้อยละ
นำไปมอบให้กับทางวัด	29	85.3
มอบให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร	1	2.9
นำไปขายให้กับผู้รับซื้อของเก่า	1	2.9
เก็บไว้เป็นสมบัติของตัวเอง	3	8.9
รวม	34	100.0

จากสภาพปัจจุบันของเมืองโบราณที่โบราณสถานถูกทำลายจนหมดสิ้นแล้ว และโบราณวัตถุที่เหลืออยู่เท่าที่แสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์जनเสนเท่านั้น สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ในพื้นที่เพียงสิ่งเดียวที่บ่งบอกให้ทราบว่าเป็นพื้นที่เมืองโบราณ ได้แก่ คูเมืองโบราณที่ล้อมรอบเมืองโบราณजनเสน ในด้านของกฎหมาย หรือข้อบังคับที่จะป้องกันสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์นั้น สำหรับเมืองजनเสนไม่มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวดและจริงจัง เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องปล่อยปละละเลย ซึ่งตามหลักการแล้วมีกฎหมาย หรือพระราชบัญญัติคุ้มครองอยู่ ได้แก่ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. 2504 ที่ห้ามผู้ใด ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง หรือขุดค้นสิ่งใดๆ บริเวณโบราณสถาน หรือระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการจัดการผลประโยชน์ และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ. 2535 ที่ห้ามไม่ให้ก่อสร้างอาคาร หรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ ที่ทำให้เสียความงาม หรือทำลายคุณค่าของโบราณสถาน

และในส่วนของคูเมืองโบราณจันเสน ที่มีการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว แต่ไม่มีการดำเนินการที่เข้มงวดและจริงจัง ประกอบกับไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบว่าบริเวณคูเมืองเป็นเขตโบราณสถานที่ห้ามบุกรุก หรือเปลี่ยนแปลงทำลายใดๆ ทั้งสิ้น ทำให้ประชาชนที่อยู่บริเวณริมคูเมืองปรับเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของตน ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายหรือข้อกำหนดที่ไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างจริงจังทั้งในพื้นที่เมืองโบราณจันเสน และพื้นที่เมืองโบราณอื่นๆ นั้น ทำให้เมืองโบราณถูกทำลายลง จนในที่สุดจะไม่หลงเหลือหลักฐานใดๆ ในพื้นที่เมืองโบราณจันเสนเลย นอกจากโบราณวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น

5.2 การอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสน โดยแนวทางของท้องถิ่น

จากการเข้าสำรวจและขุดค้นบริเวณเมืองโบราณจันเสนของกรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย เมื่อปี พ.ศ. 2511-2512 นั้น นอกจากจะทำให้ทราบว่าพื้นที่นี้เคยเป็นเมืองโบราณที่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคละโวตอนปลาย และมีพัฒนาการเรื่อยมาแล้ว ในอีกแง่มุมหนึ่งการขุดค้นในครั้งนั้น ได้ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุในพื้นที่ของตนเอง และสร้างรายได้ให้มากมายจากการขายโบราณวัตถุให้กับพ่อค้าของเก่า ประกอบกับการสำรวจของกรมศิลปากรที่เมื่อขุดค้นเรียบร้อยแล้ว ก็เพียงแต่เขียนรายงานการสำรวจ และนำหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นไปเก็บไว้ที่กรมศิลปากร โดยไม่ได้ให้ความสนใจกับบริเวณพื้นที่เมืองโบราณอย่างจริงจัง แหล่งขุดค้นถูกกลับไปหลังจากการขุดค้นเมื่อมีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น เมืองโบราณจึงถูกทำลายจนปัจจุบันไม่หลงเหลือสภาพความเป็นเมืองโบราณ นอกจากคูเมืองโบราณจันเสนเท่านั้น

แต่ยังมีกลุ่มบุคคลที่เป็นแกนนำของท้องถิ่น โดยมีพระครูนิสัยจรัญคุณ หรือหลวงพ่อโอด ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดจันเสนในขณะนั้น ได้เห็นความสำคัญของการเป็นพื้นที่เมืองโบราณ และได้ตระหนักว่าถ้าไม่มีการรวบรวมโบราณวัตถุที่เหลืออยู่ในขณะนั้นไว้ ความเป็นเมืองโบราณก็จะสูญหายไปจากเมืองจันเสนในที่สุด ในปี พ.ศ. 2531 หลวงพ่อโอดจึงมีความประสงค์ที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นขึ้น เพื่อเป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุเหล่านี้ โดยขอให้ชาวบ้านที่มีโบราณวัตถุเก็บไว้มามอบให้กับพิพิธภัณฑสถานเพื่อจัดแสดงเรื่องราวพัฒนาการของเมืองต่อไป ถึงแม้ว่าหลวงพ่อโอดจะมรณภาพหลังจากการเริ่มก่อสร้างได้ไม่นาน (ปี พ.ศ. 2532) แต่พระครูนิวิฐธรรมขันธุ์ (หลวงพ่อเจริญ) เจ้าอาวาสวัดจันเสนองค์ปัจจุบัน ก็ได้ดำเนินเจตนารมณ์ของหลวงพ่อโอดต่อมาจนสำเร็จ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจันเสนเป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงถึงประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี จนถึงสมัยปัจจุบัน โดยนำเสนอผ่านโบราณวัตถุที่ขุดพบในเขตเมืองโบราณจันเสน และพิพิธภัณฑ์จันเสนนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสน ซึ่งใช้เวลาในการดำเนินการก่อสร้างประมาณ 7 ปี ใช้งบประมาณในการก่อสร้างทั้งสิ้น 36 ล้านบาท ซึ่งได้จากเงินบริจาคของประชาชนในท้องถิ่น ที่ศรัทธาในหลวงพ่อดอด และรายได้จากวัตถุมงคลทั้งสิ้น โดยที่ไม่ต้องพึ่งพางบประมาณจากทางภาครัฐเลย พิพิธภัณฑ์จันเสนได้เริ่มเปิดให้ประชาชนเข้าชมได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 และในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ.2542 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จเปิดพิพิธภัณฑ์จันเสนอย่างเป็นทางการ และได้ทอดพระเนตรภายในพิพิธภัณฑ์จันเสนด้วย

สำหรับพระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสนนี้ผู้ออกแบบ ได้แก่ อาจารย์วินิตา พึ่งสุนทร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้กำหนดแนวคิดด้านรูปทรงของอาคารเป็นลักษณะอาคารมณฑปยอดเจดีย์บนฐานสูง โดยอาคารมณฑปยอดเจดีย์นี้ จะมีพื้นที่ใช้สอยเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ส่วนองค์ระฆัง หรือส่วนยอดมณฑป จะเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป และพระพิมพ์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนาต่อไป ส่วนมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกหินทราย จำลองจากหลวงพ่อนาค ซึ่งเป็นพระพุทธรูปในสมัยลพบุรี ที่ประดิษฐานในพระอุโบสถในปัจจุบัน และส่วนภายในฐานล่าง แบ่งออกเป็นสองส่วน โดยส่วนแรกอยู่บริเวณส่วนกลางของอาคาร จะเป็นที่กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยยกพื้นสูง และส่วนที่สองเป็นส่วนพื้นที่ล้อมรอบส่วนกลางจะเป็นบริเวณพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจัดแสดงถึงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจันเสนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของพิพิธภัณฑ์จันเสนนั้นทางท้องถิ่นได้ขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ซึ่งต้องการผู้ชำนาญการโดยเฉพาะ ซึ่งจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบการจัดแสดงที่สามารถสื่อความรู้อย่างมีระบบและเป็นระเบียบแบบแผนที่ถูกต้อง และในขั้นดำเนินการจำเป็นต้องประชุมหารือกันหลายฝ่ายทั้งฝ่ายทั้งวิชาการที่มี รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นประธานและฝ่ายผู้ออกแบบได้ร่วมประชุมเพื่อกำหนดแนวทางและกำหนดพื้นที่ของการจัดแสดง เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดหลักที่กำหนดไว้ในเบื้องต้น ในการจัดแสดงนั้น นอกเหนือจากโบราณวัตถุที่มีอยู่จำนวนไม่มากนัก จำเป็นต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมทั้งทางด้านโบราณคดีและสังคมวิทยา โดยทางด้านโบราณคดีนั้น อาจารย์สุระพล นาทะพินธุ และคณะได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งชุมชนโบราณบ้านใหม่ชัยมงคล และทางด้านสังคมวิทยา อาจารย์ปราณี วงษ์เทศ และคณะได้สืบค้นและเก็บข้อมูลของสังคมชุมชนจันเสนใน

ปัจจุบัน ทำให้การจัดแสดงมีความสมบูรณ์มากขึ้น สำหรับในส่วนของการจัดแสดงเรื่องราวลำดับความเป็นมา พัฒนาการของเมืองโบราณจันเสนนั้น แบ่งออกเป็น 13 หัวข้อ ได้แก่

1. จันเสนกับสภาพแวดล้อม
2. การศึกษาทางโบราณคดีบริเวณจันเสน
3. พัฒนาการของชุมชนในกลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก
4. พัฒนาการของบ้านเมืองในยุคเหล็ก
5. การขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่บ้านใหม่ชัยมงคล
6. จันเสน เมืองแรกเริ่มในกลุ่มลพบุรี-ป่าสัก
7. จันเสนสมัยฟูนัน-สุวรรณภูมิ
8. จันเสนในสมัยทวารวดี
9. วิถีชีวิตชาวจันเสนสมัยทวารวดี
10. จันเสนสมัยหลังทวารวดี
11. การฟื้นฟูจันเสน
12. ภูมิปัญญาพื้นบ้านจาก คุณตาขุน ดั่งวงเงิน
13. การเปลี่ยนแปลงในจันเสน

ในปัจจุบันท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์จันเสนทั้งหมด โดยมีการตั้งคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์จันเสนขึ้น ซึ่งแบ่งความรับผิดชอบเป็นฝ่ายต่างๆ ได้แก่ ประธานกรรมการ พิพิธภัณฑ์ฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการฝ่ายภัณฑารักษ์ ดูแลด้านวิชาการ โบราณวัตถุ และกิจกรรมนำชมพิพิธภัณฑ์จันเสน คณะกรรมการฝ่ายกิจกรรมและนันทนาการ ดูแลจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้าน คณะกรรมการฝ่ายจัดจำหน่ายของที่ระลึก และหัตถกรรมพื้นบ้าน ดูแลการจัดหา จัดซื้อ และจำหน่ายของที่ระลึก คณะกรรมการฝ่ายการเงิน ดูแลเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ และคณะกรรมการฝ่ายดูแลอาคารสถานที่ ดูแลด้านความสะดวก การเปิด-ปิดพิพิธภัณฑ์ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณวัตถุและบริเวณโดยรอบพิพิธภัณฑ์ และมีเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ดูแลพิพิธภัณฑ์

รวมถึงมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนและพิพิธภัณฑ์จันเสน ได้แก่ โครงการยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งได้ทำการอบรมเด็กนักเรียนทั้งระดับประถมและมัธยมในท้องถิ่น ถึงเรื่องราวของชุมชน รวมทั้งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจันเสน โดยมีวัตถุประสงค์

ประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่น เพื่อให้มีส่วนร่วมในการจัดและปฏิบัติตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เพื่อให้เป็นผู้มีโลกทรรศน์กว้างไกล ในฐานะผู้เป็นผู้ถ่ายทอดและรับฟังความคิดเห็นที่ดี และเพื่อให้มีเจตนาที่ดี เห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณวัตถุ และบุคคล ตลอดจนถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพื่อผ่านการอบรมยุวมัคคุเทศก์เหล่านี้ สามารถบรรยายนำชมพิพิธภัณฑ์จินเสนได้ด้วยตนเอง และมีการผลัดเปลี่ยนกันมาทำหน้าที่มัคคุเทศก์ในระหว่างวันเสาร์และวันอาทิตย์ โดยการจัดอบรมนี้จะจัดทุกปี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา

จะเห็นได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์เมืองโบราณจินเสนของภาครัฐ ที่ทำการศึกษาคุดค้น เขียนรายงานผลการขุดค้น และสุดท้ายปล่อยปลดละเลยพื้นที่เมืองโบราณจินเสน โดยไม่ให้ความสำคัญดูแล จนกระทั่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปัจจุบันได้ไปทำลายสภาพความเป็นเมืองโบราณจนหมดสิ้น แต่เมืองโบราณจินเสนยังดีกว่าเมืองโบราณอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายกัน ตรงที่ยังมีความร่วมมือ และความเข้มแข็งของท้องถิ่น ในความต้องการอนุรักษ์เมืองโบราณจินเสนเท่าที่เหลืออยู่ ให้คงอยู่ต่อไป โดยมีพระในท้องถิ่นเป็นแกนนำ ทำให้ยังสามารถทราบพัฒนาการของเมืองจินเสนได้จากพิพิธภัณฑ์ ถึงแม้ว่าสภาพความเป็นเมืองโบราณจินเสนในพื้นที่นั้นจะเหลืออยู่แค่เพียงคูน้ำโบราณที่ล้อมรอบเมืองเท่านั้น แต่ก็เป็นการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในแนวทางของชาวบ้าน เท่าที่ท้องถิ่นจะสามารถอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และศึกษาถึงพัฒนาการของท้องถิ่นต่อไป ในขณะที่พื้นที่เมืองโบราณมีประชาชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานเต็มพื้นที่แล้วก็ตาม

5.3 ปัญหาที่พบในชุมชนจินเสน และเมืองโบราณจินเสน

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของประชาชนบริเวณเองโบราณจินเสนอีกครั้ง ได้มีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มากมาย ทั้งเขตเมืองโบราณจินเสนและตลาดจินเสน ซึ่งมีประชากรหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น โดยเฉพาะประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในเขตเมืองโบราณที่ประชาชนปัจจุบันไม่ได้ให้ความสำคัญกับสภาพและคุณค่าของความเป็นเมืองโบราณเลย ทำให้เมืองโบราณจินเสนหมดคุณค่าลงไปมากที่สุด เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งจากการตั้งถิ่นฐานของประชาชน และปัญหาในเรื่องคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานอีกครั้งบริเวณเมืองโบราณจันเสนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เป็นช่วงที่มีการก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือผ่านจันเสนนั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในปัจจุบัน ที่มีช่วงเวลาของความเจริญรุ่งเรือง และขบเซาตลอดตามลำดับดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ปัจจุบันชุมชนจันเสนจัดได้ว่าเป็นเพียงชุมชนระดับตำบลที่ไม่มีความโดดเด่นนักในเรื่องของเศรษฐกิจ แม้ว่าเคยมีความสำคัญในด้านที่เป็นพื้นที่เมืองโบราณในสมัยทวารวดีที่ยังคงมีหลักฐานแสดงให้เห็น แต่ไม่มีโบราณสถานให้เห็นเลย นอกจากโบราณวัตถุที่ขุดค้นได้และลักษณะทางกายภาพของน้ำคันดินที่ล้อมรอบเมืองโบราณนั้น ทำให้ทราบได้ว่าประชาชนในปัจจุบันที่อยู่บริเวณโคกจันเสนตั้งถิ่นฐานทับอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณ

ชุมชนจันเสนถือได้ว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประชาชนในหมู่บ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและเกษตรกร จากการสอบถามประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 200 คนพบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่ประชาชนเห็นว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ จะเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันมากกว่าปัญหาอื่นๆ (ตาราง 5.5)

ปัญหาที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญเป็นอันดับที่ 1 ได้แก่ ปัญหาเรื่องการคมนาคม ซึ่งเป็นปัญหาในเรื่องของสภาพถนน ซึ่งถนนสายหลักเข้าสู่ตัวเมืองโบราณจันเสนนั้นเป็นถนนคอนกรีตและถนนลาดยาง แต่ถนนสายรองที่แยกเข้ากลุ่มบ้านแต่ละกลุ่ม หรือถนนซอยเข้าบ้านยังเป็นถนนลูกรัง และพอถึงฤดูฝนก็จะเป็นโคลน เป็นหลุมบ่อ ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกสบาย และรวมถึงถนนในพื้นที่ ไม่มีไฟส่องสว่าง (รูป 5.4) ซึ่งประชาชนขาดความปลอดภัยในการเดินทาง

ตาราง 5.5 ความสำคัญของปัญหาที่พบในพื้นที่ชุมชนจันเสน

ปัญหา	ความสำคัญ ลำดับที่ 1		ความสำคัญ ลำดับที่ 2		ความสำคัญ ลำดับที่ 3		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ปัญหาการคมนาคม	110	55.0	57	28.5	10	5.0	177	29.5
ปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพ	14	7.0	47	23.5	31	15.5	92	15.3
ปัญหาขยะจากที่พักอาศัย	25	12.5	26	13.0	40	20.0	91	15.2
กิจกรรมศิลปะหรือทางราชการ								
เวนคืนที่ดินเพื่อฟื้นฟูเมืองโบราณ	30	15.0	14	7.0	13	6.5	57	9.5

ปัญหา	ความสำคัญ ลำดับที่ 1		ความสำคัญ ลำดับที่ 2		ความสำคัญ ลำดับที่ 3		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การอพยพมาจากที่อื่นทำให้เกิด								
ชุมชนแออัด	6	3.0	2	1.0	20	10.0	28	4.6
อื่นๆ	9	4.5	12	6.0	2	1.0	23	3.8
ปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน	5	2.5	7	3.5	10	5.0	22	3.7
น้ำเสียจากบ้านเรือนและการเกษตร	0	0.0	4	2.0	9	4.5	13	2.2
ประชาชนไม่รู้ความเป็นมาและ								
คุณค่าของเมืองโบราณ	1	0.5	5	2.5	4	2.0	10	1.7
ปัญหาการตั้งบ้านเรือนลูกกล้า								
ล้มคลอง	0	0.0	3	1.5	0	0.0	3	0.5
ไม่ตอบ	0	0.0	23	11.5	61	30.5	84	14.0
รวม	200	100.0	200	100.0	200	100.0	600	100.0

หมายเหตุ : กลุ่มตัวอย่าง 1 คน เลือกตอบได้ 3 ลำดับ

ปัญหาที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ ปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพ จากสภาพเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง ราคาพืชผลตกต่ำ ประชาชนในพื้นที่ทั้งอาชีพรับจ้าง และเกษตรกรมีรายได้น้อยลง ซึ่งจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ที่เป็นห่วงกับปัญหาเรื่องเศรษฐกิจและความเป็นอยู่มาก เพราะรายได้เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปัญหาอื่นๆ ได้แก่ ปัญหาขยะที่เกิดจากชุมชนซึ่งในพื้นที่หมู่ที่ 2 โคกจันเสน (รูป 5.5) บริเวณริมถนนที่ตัดผ่านเมืองโบราณ เป็นที่ทิ้งขยะขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มาเป็นเวลหลายปีแล้ว ซึ่งไม่มีการจัดการให้ถูกสุขลักษณะ เพียงแต่นำขยะที่เก็บจากหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน หมู่ที่ 8 บ้านจันเสน และหมู่ที่ 2 โคกจันเสนบางส่วนมาเททิ้งไว้เท่านั้น (รูป 5.6) จึงส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วบริเวณ สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในบริเวณนั้นเป็นอย่างมาก จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 โคกจันเสนทราบว่าทางองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสนได้เข้ามาแก้ไขปัญหานี้ โดยได้จัดหาที่ทิ้งขยะแห่งใหม่อยู่ที่หมู่ที่ 4 หนองทุ่งวัว ซึ่งจะมีเตาเผาและการจัดการอย่างถูกสุขลักษณะ แต่ประชาชนในพื้นที่หมู่ที่ 4 ไม่ยอมให้อบต.นำขยะไปทิ้งบริเวณนั้น จึงยังคงนำขยะมาทิ้งในเขตเมืองโบราณจันเสนไปก่อน

รูป 5.4 ถนนลูกรังเข้าหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องของคุณภาพน้ำประปา ซึ่งเป็นประปาหมู่บ้าน ที่ดำเนินการโดยกรมอนามัย น้ำประปามีสีขุ่น สกปรก มีกลิ่น และมีสิ่งปนเปื้อน เช่น ตัวรื้อยขา เป็นต้น รวมถึงปัญหาขาดสาธารณูปการ เช่น ตู้โทรศัพท์สาธารณะ และถังขยะ ซึ่งตู้โทรศัพท์สาธารณะมีติดตั้งเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสนเท่านั้น

แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนในพื้นที่ต้องการ คือ อยากให้มีการปรับปรุงสภาพถนนให้ได้มาตรฐาน เป็นถนนคอนกรีต หรือถนนลาดยาง และติดตั้งไฟส่องสว่างเข้าหมู่บ้าน ประชาชนอยากได้สถานที่กำจัดขยะที่มีมาตรฐาน และถูกสุขลักษณะ ติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะ รวมถึงการปรับปรุงคุณภาพน้ำประปาหมู่บ้านอีกด้วย

รูป 5.5 บริเวณที่ทิ้งขยะภายในตัวเมืองโบราณจันเสน

รูป 5.6 การจัดการขยะที่ดำเนินการโดย องค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน

สำหรับในส่วนของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมืองโบราณนั้น จะเห็นได้ว่าประชาชนร้อยละ 9.5 กลัวว่าทางราชการจะเวนคืนที่ดินเพื่อนำไปฟื้นฟูเมืองโบราณ เนื่องจากปัจจุบันเมืองโบราณจันเสนมีความสำคัญมากขึ้น มีผู้คนรู้จักและเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น โครงการหรือนโยบายต่างๆ เกี่ยวกับเมืองโบราณในอนาคตก็จะต้องเพิ่มขึ้น ประชาชนส่วนหนึ่งกลัวว่าจะมีการฟื้นฟูเมืองโบราณ โดยการจัดทำพื้นที่เมืองโบราณภายในคูเมืองให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ประวัติศาสตร์ หากมีการเวนคืนที่ดินประชาชนจะไม่มีที่ทำกินต่อไป

ส่วนประชาชนร้อยละ 1.7 เห็นว่าในเรื่องของประชาชนในปัจจุบันไม่รู้ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของเมืองโบราณจันเสนเป็นปัญหา รวมถึงประชาชนร้อยละ 0.5 ที่พบว่ามีการตั้งบ้านเรือนรุกล้ำลำคลองคูเมืองโบราณ ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานเพียงอย่างเดียวในพื้นที่ ที่บ่งบอกให้รู้ว่าเป็นพื้นที่เมืองโบราณ โดยมีการก่อสร้างสะพานข้ามลำคลอง (รูป 5.7) และมีการถมลำคลองเพื่อเพิ่มที่ดินให้กับตนเอง ในปัจจุบันประชาชนไม่ได้ใช้เส้นทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมอีกต่อไป เนื่องจากมีถนนที่สะดวกและรวดเร็วกว่า ฉะนั้นการดูแลรักษาเส้นทางน้ำ คูคลองจึงไม่ค่อยได้รับการดูแลเอาใจใส่ รวมถึงไม่ให้ความสำคัญกับคูเมืองโบราณที่อาจเคยทำหน้าที่ป้องกันข้าศึกศัตรูในอดีต ซึ่งปัจจุบันเหลือความสำคัญเพียงแคเป็นแหล่งน้ำอุปโภคของประชาชนที่อยู่ใกล้คูเมืองได้ใช้ตลอดทั้งปีเท่านั้น

รูป 5.7 การลากล้ำคูเมืองโบราณ

5.4 การประเมินคุณค่าของเมืองโบราณจันเสนในปัจจุบัน

ปัจจุบันเมืองโบราณจันเสนเป็นที่รู้จักและมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยในปี พ.ศ. 2545 ทางจังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการจัดเดือนแห่งการท่องเที่ยวเมืองโบราณจันเสนขึ้นในเดือน ธันวาคม และทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทางวัดจันเสน ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของประชาชนจันเสน และองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ได้มีโครงการที่จะจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสนให้ดีกว่าในปัจจุบัน โดยโครงการในอนาคตอันใกล้นี้ ได้แก่ โครงการพิพิธภัณฑสถานกลางแจ้งภายในพื้นที่คูเมืองโบราณจันเสน เพื่อนำนักท่องเที่ยวหรือประชาชนที่สนใจเข้าไปยังพื้นที่เมืองโบราณ ซึ่งในปัจจุบันนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจจะเข้ามาเยี่ยมชมและศึกษาหาความรู้เฉพาะภายในพิพิธภัณฑสถานจันเสน ซึ่งตั้งอยู่ในวัดจันเสนเท่านั้น เนื่องจากในพื้นที่ไม่มีสิ่งดึงดูดให้คนเข้าไปเยี่ยมชม

แต่จากสภาพความเป็นจริง ที่ตั้งเมืองโบราณจันเสนในปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่มีประชาชนเข้าไปจับจองเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยของประชาชน และเป็นพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดพื้นที่แล้ว อีกทั้งยังไม่มีโบราณสถานหลงเหลือให้เห็นถึงสภาพความเป็นเมืองโบราณในอดีต และหลุมขุดค้นที่ทางเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมาทำการสำรวจก็ถูกกลบ เพื่อให้ประโยชน์พื้นที่ในด้านอื่นแล้ว เนื่องจากอยู่ในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ของประชาชน อีกทั้งสภาพคูน้ำคันดินรอบเมืองโบราณ ซึ่งเป็นคูน้ำคันดินสมัยทวารวดี ก็ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ในด้านของการอนุรักษ์เลย มีเพียงแต่การขุดคลองคูคลอง โดยงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ และดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อการใช้งานน้ำของประชาชนสะดวกสบายขึ้นเท่านั้น และจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านว่าเคยพบฐานล่างของสถูปหรือเจดีย์ และแผ่นศิลา

แลง เมื่อประมาณ 30-40 ปีก่อน ซึ่งอยู่บริเวณที่ทิ้งขยะของ องค์การบริหารส่วนตำบลจันเสนในปัจจุบัน แต่เมื่อมีการขุดดินบริเวณนั้นไปทำถนนชากโบราณสถานนั้นก็ถูกไถทิ้งไป และสูญหายไปแล้ว

ส่วนในด้านความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่เมืองโบราณ เกี่ยวกับความสำคัญของเมืองโบราณในปัจจุบันนี้ ร้อยละ 96.5 เห็นว่าเมืองโบราณจันเสนมีความสำคัญ และมีเพียงร้อยละ 2.5 ที่เห็นว่าเมืองโบราณไม่มีความสำคัญใดๆ ในปัจจุบัน โดยประชากรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญของเมืองโบราณในปัจจุบันว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของท้องถิ่น และของจังหวัดนครสวรรค์ และเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมมากขึ้น ชาวบ้านก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว และความสำคัญในอีกด้าน คือ เป็นแหล่งศึกษาความรู้ทางด้านโบราณคดีที่สำคัญของท้องถิ่น ที่สมควรมีการอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และภาคภูมิใจในถิ่นฐานของตนเอง

เมื่อทำการพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการสอบถามของประชาชนจะเห็นได้ว่า ประชาชนเห็นด้วยกับการพัฒนาพื้นที่เมืองโบราณ และยินดีจะร่วมมือในการดูแลพื้นที่ แต่ถ้าจะให้ประชาชนย้ายออกจากพื้นที่เมืองโบราณนั้นไม่เห็นด้วย เนื่องจากอยู่มานานแล้ว และต้องการดูแลรักษาพื้นที่ โดยยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินในเขตเมืองโบราณทุกแปลงมีเอกสารสิทธิถูกต้องแล้วแทบทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองโบราณนั้น เมื่อเทียบกับความต้องการที่อยากจะให้มีการพัฒนาด้านอื่นๆ นั้น ประชาชนไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จากคำถามทดสอบที่ว่าถ้าหมู่บ้านได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท ต้องการให้มีการพัฒนาในด้านใดบ้าง พบว่า ร้อยละ 38.4 ต้องการให้มีการพัฒนาเรื่องการคมนาคม (ตาราง 5.6) ที่สืบเนื่องมาจากปัญหาที่พบในพื้นที่เป็นปัญหาเรื่องของเส้นทางคมนาคม และสภาพถนน ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน รองลงมาคือร้อยละ 22.7 ต้องการให้พัฒนาในด้านการศึกษา ประชาชนต้องการให้บุตรหลานในครอบครัวของตนมีการศึกษาที่สูง และถ้าเป็นไปได้ก็อยากให้เรียนในตำบลไม่ต้องไปเรียนที่อำเภอตากาลี หรืออำเภออื่นๆ ส่วนร้อยละ 17.2 ต้องการให้พัฒนาด้านการประกอบอาชีพ ซึ่งได้แก่ ความช่วยเหลือแก้ปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ หรืออาจจะแนะนำฝึกฝนอาชีพรองไว้ในยามที่ว่างจากอาชีพหลักเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนร้อยละ 13.5 ต้องการให้พัฒนาด้านสาธารณสุข ได้แก่ ไฟทางตามถนน ติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะ และถังขยะภายในหมู่บ้าน เป็นต้น ร้อยละ 6.2 ต้องการให้พัฒนาด้านสุขภาพอนามัย อยากให้มีบริการสาธารณสุขอย่างทั่วถึง และร้อยละ 2.0 ต้องการ

ให้พัฒนาด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้มีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้นั้นต้องขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศด้วย

ตาราง 5.6 การพัฒนาที่ต้องการให้มีในหมู่บ้าน ถ้าหมู่บ้านได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท

การพัฒนา	จำนวน	ร้อยละ
ด้านคมนาคม	174	38.4
ด้านการศึกษา	103	22.7
ด้านสาธารณูปโภค	61	13.5
ด้านสุขภาพอนามัย	28	6.2
ด้านการประกอบอาชีพ	78	17.2
ด้านเศรษฐกิจ	9	2.0
รวม	453	100.0

จากข้อมูลในตาราง 5.6 จะเห็นได้ว่าประเด็นการพัฒนาด้านต่างๆ ที่ประชาชนต้องการนั้น ไม่มีประเด็นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสนเลย เนื่องจากประชาชนเห็นว่าเรื่องนี้มีความสำคัญรองลงไปจากเรื่องของการเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตประจำวัน และเรื่องปากท้องของประชาชน อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้น้อย มีความเป็นอยู่แบบพอยังชีพ เกษตรกรยังต้องการพื้นที่ในการประกอบอาชีพ ฉะนั้นประชาชนจึงไม่เห็นด้วย ถ้าจะมีการฟื้นฟูสภาพเมืองโบราณโดยการย้ายคนออก แต่ยินดีให้ความร่วมมือถ้าจะให้คนในพื้นที่ดูแลอนุรักษ์โดยรักษาสภาพความเป็นเมืองโบราณที่มีเหลืออยู่เพียงแค่วิวเมืองเท่านั้น ให้คงอยู่ตลอดไป และร่วมกับสนับสนุนโครงการที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์จันเสน เป็นต้น รวมถึงประชาชนบางส่วนเป็นประชาชนที่ย้ายมาจากที่อื่น เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองจันเสนในภายหลัง จึงไม่มีความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ และไม่ค่อยมีความสนใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเมืองโบราณจันเสนในอดีตเท่าไรนัก จึงมองเห็นเพียงความสำคัญของพื้นที่ในปัจจุบัน ด้านการประกอบอาชีพเท่านั้น

การค้นพบเมืองโบราณจันเสนของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรนั้น เป็นเพียงผู้ที่มาแสดงและค้นหาหลักฐานให้ทราบว่าพื้นที่ที่มีคูน้ำล้อมรอบนั้น เป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดีที่มีอายุกว่าพันปีแล้ว แต่ประชาชนก็อยู่อาศัยบนพื้นที่นี้สืบต่อกันมาร้อยกว่าปีแล้วเช่นกัน การฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสน ถ้าจะเกิดขึ้น และไม่ทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อน ชาวบ้านก็ยินดีที่จะร่วมมือกันอนุรักษ์

เมืองโบราณจันเสน แต่ถ้าวัดทำการขยับขยายออกจากพื้นที่ เพื่ออนุรักษ์พื้นที่เมืองโบราณนี้ไว้ ชาวบ้านไม่เห็นด้วย ฉะนั้นแนวทางในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสนนั้น ต้องมีการพิจารณาชุมชนปัจจุบันที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณจันเสนแห่งนี้ด้วย

5.5 ความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสน

ประชาชนในพื้นที่เมืองโบราณจันเสน มีทั้งประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จันเสนมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ซึ่งถือว่าเป็นคนจันเสน และกลุ่มที่ย้ายเข้ามาเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ จากการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 200 คริวเรือน จำนวนถึงร้อยละ 52.5 ไม่ทราบมาก่อนว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่เมืองโบราณในอดีต (ตาราง 14 ภาคผนวก ข) และร้อยละ 47.5 ทราบว่าพื้นที่นี้เป็นเมืองโบราณ โดยประชาชนร้อยละ 65.3ของผู้ที่ทราบ บอกว่าทราบจากการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นพ่อแม่ หรือบรรพบุรุษ รองลงมาคือทราบเมื่อตอนที่ทางกรมศิลปากรเข้ามาสำรวจและทำการขุดค้น ร้อยละ 22.1 (ตาราง 5.7) ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า เมื่อเห็นทางเจ้าหน้าที่เข้ามาขุดหลุมสำรวจในพื้นที่ของตนก็สงสัย แต่พอเมื่อขุดเจอโบราณวัตถุจำนวนมาก จึงเข้าใจว่าพื้นที่เป็นเมืองโบราณที่เคยมีคนอยู่อาศัยมาก่อน สำหรับประชาชนในรุ่นหลังๆ ที่เติบโตไม่ทันช่วงที่มีการขุดค้น (ปี พ.ศ. 2510-2512) ก็จะทราบจากการบอกเล่า และทราบจากข้อมูลในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2537 และเปิดให้เข้าชมอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2539 ประชาชนบางส่วนทราบว่าพื้นที่เมืองโบราณ หรือพื้นที่ที่มีคนตั้งถิ่นฐานมาก่อน เนื่องจากปรับพื้นที่ของตน แล้วพบโบราณวัตถุหรือโครงกระดูกเข้าโดยบังเอิญ และยังมีเรื่องเล่าที่บอกสืบต่อกันมาว่ารุ่นบรรพบุรุษเคยได้ยินเสียงมโหรีไพฑูริย์ ดังมาจากในตัวเมืองโบราณตอนกลางคืนอีกด้วย

ตาราง 5.7 แหล่งที่มาเกี่ยวกับการรับรู้ความเป็นเมืองโบราณจันเสน

แหล่งที่มา	จำนวน	ร้อยละ
การบอกเล่าสืบทอดกันมา	62	65.3
ช่วงเวลาที่เจ้าหน้าที่มาทำการขุดค้นในพื้นที่	21	22.1
จากพิพิธภัณฑ์จันเสน	8	8.5
จากผู้นำชุมชน ครูอาจารย์	2	2.1
การประชุมสัมมนา หนังสือเอกสารต่างๆ	1	1.0
อื่นๆ	1	1.0
รวม	95	100.0

และจากการสอบถามในประเด็นเกี่ยวกับการทราบประวัติความเป็นมาของเมืองโบราณหรือไม่ ว่าเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในยุคใดสมัยใด ปรากฏว่า ร้อยละ 78.0 ไม่ทราบประวัติความเป็นมา

(ตาราง 15 ภาคผนวก ข) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ที่ทราบเพียงว่าพื้นที่นี้เป็นเมืองโบราณเท่านั้น แต่ไม่ทราบว่ามียารละเยียดอย่างไร ส่วนร้อยละ 22.0 ที่ทราบมักจะเป็นวัยกลางคน หรือวัยรุ่น ที่รับทราบจากพิพิธภัณฑ์ หรือจากครูในโรงเรียน ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ในอดีต เป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดี ที่มีลักษณะเด่น คือคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ปัจจุบัน ไม่ให้ความสำคัญที่จะทราบถึงประวัติความเป็นมาของพื้นที่เมืองโบราณจันเสน เพียงแต่ทราบว่าเป็นพื้นที่เมืองโบราณในอดีตหลายพันปีมาแล้วเท่านั้น

เมื่อทำการสอบถามกลุ่มตัวอย่างถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสนให้กลับมามีความสำคัญอีกครั้ง ร้อยละ 98.0 เห็นด้วยกับการฟื้นฟู มีเพียงร้อยละ 2.0 เท่านั้นที่ไม่เห็นด้วย (ตาราง 16 ภาคผนวก ข) กลุ่มที่เห็นด้วย เนื่องจากมองเห็นว่า เมืองโบราณจันเสนถ้าได้รับการฟื้นฟู พัฒนาแล้ว จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้น และชาวบ้านก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 52.0 (ตาราง 5.8) และร้อยละ 43.9 อยากให้ฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสน เพื่อที่จะได้เป็นแหล่งความรู้ของคนรุ่นหลังได้ทราบประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของท้องถิ่น สำหรับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์นั้น ให้เหตุผลว่ามองไม่เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการอนุรักษ์ คิดเป็นร้อยละ 50 ซึ่งเท่าๆ กับเหตุผลที่ว่าไม่สามารถฟื้นฟูความเป็นเมืองโบราณได้ เนื่องจากสภาพความเป็นเมืองโบราณได้ถูกทำลายลงไปหมดแล้ว จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ คาดหวังว่าเมื่อมีการฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสนแล้ว จะทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้น ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้นจากนักท่องเที่ยว จึงต้องการให้มีการพัฒนาฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสน

ตาราง 5.8 เหตุผลที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยในการอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองโบราณจันเสน

เหตุผลที่เห็นด้วย	จำนวน	ร้อยละ
เป็นแหล่งท่องเที่ยวและชาวบ้านจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้น	102	52.0
เป็นแหล่งความรู้ให้ทราบประวัติท้องถิ่น	86	43.9
ไม่ตอบ	8	4.1
รวม	196	100.0
เห็นผลที่ไม่เห็นด้วย	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์	2	50.0
ไม่สามารถฟื้นฟูได้เนื่องจากถูกทำลายหมดแล้ว	2	50.0
รวม	4	100.0

จากแนวทางในการฟื้นฟูอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนนั้น จำเป็นจะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่เมืองโบราณ เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่และใกล้ชิดกับพื้นที่มากที่สุด เมื่อสอบถามถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ร้อยละ 77.0 ไม่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ มีเพียงร้อยละ 23.0 เท่านั้น ที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ (ตาราง 17 ภาคผนวก ข)

จากกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสน 46 ราย ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ร่วมมือกันดูแลรักษาพื้นที่เมืองโบราณถึงร้อยละ 80.4 (ตาราง 5.9) ซึ่งในปัจจุบันนี้ถ้าไม่รวมถึงโบราณวัตถุที่อยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานแล้ว ก็เหลือเพียงแต่คูน้ำโบราณที่ล้อมรอบโคกจันเสนเท่านั้น เนื่องจากประชาชนก็ได้ใช้ประโยชน์จากคูคลองโบราณนี้ด้วยเช่นกัน สำหรับในกิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ การเข้าร่วมเป็นกรรมการพิพิธภัณฑสถานคิดเป็นร้อยละ 8.7 ซึ่งมักจะเป็นครูอาจารย์ หรือเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น และยังมี การเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมสัมมนาที่ทางพิพิธภัณฑสถานและหน่วยงานท้องถิ่นได้จัดขึ้น ร้อยละ 6.5 และมีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมเรารักษ์จันเสนอีกด้วย

ตาราง 5.9 ลักษณะของการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองโบราณ

กิจกรรม	จำนวน	ร้อยละ
ร่วมมือในการดูแลรักษาพื้นที่เมืองโบราณ	37	80.4
เป็นคณะกรรมการพิพิธภัณฑสถาน	4	8.7
เข้าร่วมประชุมสัมมนาที่ทางพิพิธภัณฑสถานจัดขึ้น	3	6.5
อื่นๆ	1	2.2
ไม่ตอบ/ไม่ทราบ	1	2.2
รวม	46	100.0

หมายเหตุ : อื่นๆ ได้แก่ การเข้าเป็นสมาชิกชมรมเรารักษ์จันเสน

และจากการสัมภาษณ์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 และเจ้าอาวาสวัดจันเสน ทุกฝ่ายมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ประชาชนในพื้นที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเมืองโบราณจันเสนเท่าใดนัก มีบางกลุ่มที่ทราบว่าพื้นที่เมืองโบราณ แต่ก็ไม่ได้สนใจที่จะดูแลรักษาปรับปรุงให้เมืองโบราณมีคุณค่าและจะได้คงอยู่ต่อไป อีกทั้งประชาชนจำนวนมากไม่ได้ให้ความร่วมมือหรือตั้งใจที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เมืองโบราณ กลุ่มที่เข้าร่วมและให้ความสำคัญจะเป็นกลุ่มที่เป็นแกนนำของชุมชน เป็นกรรมการหมู่บ้าน และผู้สูงอายุ

แต่ก็อาจจะเนื่องมาจากประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้ค่อนข้างต่ำ ประชาชนจึงให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพที่จะนำมาซึ่งรายได้ มากกว่าที่จะเข้าร่วมอนุรักษ์พื้นที่เมืองโบราณจันเสน

สภาพเมืองโบราณจันเสนในปัจจุบันที่ถ้าเข้าไปในพื้นที่โดยไม่ทราบมาก่อนว่าเป็นเมืองโบราณ ก็จะไม่ทราบได้ว่าเป็นเมืองโบราณ เนื่องจากสภาพเมืองไม่หลงเหลือโบราณสถานเอาไว้ให้เห็นเลย จากการปรับสภาพพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของประชาชนที่ตั้งถิ่นในปัจจุบัน ฉะนั้นจากการสอบถามประชาชนในพื้นที่ถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพของเมืองโบราณในอนาคตที่อยากจะให้เป็น ร้อยละ 50.5 เห็นว่าควรปรับปรุงพัฒนา และร้อยละ 49.5 เห็นว่าคงสภาพเดิมดังเช่นปัจจุบันดีอยู่แล้ว (ตาราง 18 ภาคผนวก ข) จะเห็นว่าความคิดเห็นทั้งที่อยากให้ปรับปรุงและคงสภาพเดิมไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก

จากตาราง 5.10 เหตุผลที่ควรปรับปรุงพัฒนาประชาชนคิดเป็นร้อยละ 39.0 เห็นว่าจะได้เป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ร้อยละ 38.6 เห็นว่าจะได้พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และร้อยละ 22.4 ให้เหตุผลว่าจะได้คงสภาพความเป็นเมืองโบราณให้คงอยู่

ตาราง 5.10 เหตุผลที่ควรปรับปรุงพัฒนาและเหตุผลที่อยากให้คงสภาพเดิม

เหตุผลที่ควรปรับปรุงพัฒนา	จำนวน	ร้อยละ
เป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น	101	39.0
จะได้พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว	100	38.6
จะได้คงสภาพความเป็นเมืองโบราณให้คงอยู่ต่อไป	58	22.4
รวม	259	100.0
เหตุผลที่อยากให้คงสภาพเดิม	จำนวน	ร้อยละ
สภาพเดิมดีอยู่แล้ว	88	65.7
ไม่หลงเหลือโบราณวัตถุให้ปรับปรุงพัฒนาแล้ว	28	20.9
ไม่เห็นประโยชน์ในการพัฒนา	18	13.4
รวม	134	100.0

หมายเหตุ : เลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ต่อไป จากตารางจะเห็นได้ว่า ถ้าพิจารณาในด้านการอนุรักษ์เมืองโบราณให้คงอยู่และเป็นแหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น จะคิดรวมเป็นร้อยละ 61.4 สำหรับประชาชนที่อยากให้คงสภาพเดิมไว้ในอนาคต เนื่องจากร้อยละ 65.7 เห็นว่าสภาพเมืองในปัจจุบันนี้ก็ดีอยู่แล้ว ร้อยละ 20.9 เห็นว่าไม่หลงเหลือโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุให้พัฒนาได้อีกแล้ว และร้อยละ 13.4

ไม่เห็นว่าการปรับปรุงพัฒนาจะมีประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้นั้นเห็นว่าสภาพปัจจุบันโดยรวมก็ดีอยู่แล้ว เพียงแต่ขอให้มีการทำกิน มีความเป็นอยู่ดังเช่นปัจจุบัน ก็ไม่เห็นความจำเป็นในการจะไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นเมืองโบราณแต่อย่างใด

การพัฒนาปรับปรุงฟื้นฟูสภาพเมืองโบราณในอนาคต จากแนวคิดของนักอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ รวมถึงนักประวัติศาสตร์แนวใหม่ คือการอนุรักษ์พื้นที่ที่เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ โดยที่ไม่ต้องการให้กันคนออกจากพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้น ไม่ต้องการให้เป็นเมืองร้าง อยากให้เมืองโบราณหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์มีชีวิต ซึ่งเป็นการอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ โดยประชาชนในปัจจุบัน จากการสอบถามถึงความคิดเห็นถ้ามีการพัฒนาพื้นที่โดยย้ายคนออกจากพื้นที่เมืองโบราณจันเสน กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 66.3 ไม่เห็นด้วย และร้อยละ 33.0 เห็นด้วย (ตาราง 19 ภาคผนวก ข)

โดยกลุ่มที่เห็นด้วยถ้าจะพัฒนา โดยมีการย้ายคนออกจากพื้นที่ ร้อยละ 69.7 เห็นว่าจะได้พัฒนาให้ตัวเมืองโบราณเป็นแหล่งท่องเที่ยว และชาวบ้านจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น (ตาราง 5.11) ส่วนร้อยละ 21.2 และร้อยละ 6.1 เห็นว่าจะได้เป็นการอนุรักษ์พื้นที่เมืองโบราณให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่า รู้จักประวัติศาสตร์ พัฒนาการของท้องถิ่น และความเป็นเมืองโบราณจะไม่ถูกทำลายคงอยู่ต่อไปตามลำดับ สำหรับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ร้อยละ 64.7 เห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางที่พัฒนาโดยการให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมดูแลรักษาเมืองโบราณ และให้อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไป และร้อยละ 35.3 เห็นว่าประชาชนอยู่ในพื้นที่กันมานานแล้วไม่มีที่ทำกินที่อื่น

ดังข้อมูลจะเห็นได้ว่า ถ้าจะมีโครงการพัฒนาพื้นที่เมืองโบราณจันเสนในอนาคต คงต้องคำนึงถึงชุมชนปัจจุบันที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณเป็นอันดับแรก เนื่องจากประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและทำมาหากินบนพื้นที่เมืองโบราณจันเสนนี้มานานหลายชั่วอายุคนแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยินดี และเห็นด้วยถ้าจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น แต่ไม่เห็นด้วยถ้าจะย้ายคนที่เคยอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองโบราณออกไปอยู่ที่อื่น ที่สำคัญคือ พื้นที่ทั้งหมดในบริเวณคูเมืองโบราณนี้ มีเอกสารสิทธิ์ทั้งหมดแล้ว ฉะนั้นนโยบายหรือโครงการในการอนุรักษ์ในอนาคตนั้น น่าจะเป็นโครงการที่ให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมดำเนินงาน และช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ และได้ผลตอบแทนเป็นรายได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ต้องศึกษาและพิจารณากันต่อไป

ตาราง 5.11 เหตุผลที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยถ้ามีการพัฒนาโดยการย้ายคนออกจากพื้นที่เมืองโบราณจันเสน

เหตุผลที่เห็นด้วย	จำนวน	ร้อยละ
จะได้พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและชาวบ้านจะได้มีรายได้จากการท่องเที่ยว	46	69.7
เป็นการอนุรักษ์พื้นที่เมืองโบราณให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและรู้จักประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น	14	21.2
ความเป็นพื้นที่เมืองโบราณจะไม่ถูกทำลายและคงอยู่ต่อไป	4	6.1
ไม่ตอบ	2	3.0
รวม	66	100.0
เหตุผลที่ไม่เห็นด้วย	จำนวน	ร้อยละ
น่าจะพัฒนาโดยการให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ดูแลรักษาเมืองโบราณและอยู่ในพื้นที่ต่อไป	86	64.7
ชาวบ้านอยู่กันมานานและไม่มีที่ทำกินที่อื่น	47	35.3
รวม	133	100.0